

**ЕКОКУЛЬТУРНИЙ ВЕКТОР ОБРАЗУ ГОЛОВНОГО ГЕРОЯ РОМАНУ
МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «ГОРЯНИН. ВОДИ ГОСПОДНІХ РУСЕЛ»**

Л. М. Горболіс, д-р філол. наук

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка,

вул. Роменська 87, Суми, 40002, Україна

E-mail: gorbolissspu@gmail.com

У статті на матеріалі роману «Горяннин. Води Господніх русел» сучасного українського письменника Мирослава Дочинця з'ясовано роль та значення традицій, звичаїв, неписаних правил і норм, народних вірувань у формуванні екологічної культури головного героя твору. Ставлення до Ріки, лісу, тварин, рослин, птахів, комах, а також природних явищ та об'єктів неживої природи визначають філософію життя, спосіб думання Горянина, формують засади його світоставлення, світорозуміння, світосприймання, корегують міжособистісні стосунки та унормовують побут. Обрані героєм життєві пріоритети вповні відповідають його внутрішнім запитам, зорієнтовані на збереження та збагачення природи. Культура спілкування з природою є важливою складовою в осмисленні можливостей, пріоритетів героя, в себе-пізнанні. Міждисциплінарний підхід сприяє увиразненню нових аспектів осмислення концепції героя української літератури.

***Ключові слова:** герой, екологічна культура, екокритика, національна ідентичність героя, Всесвіт.*

Вступ. Проблема екокритики в українському літературознавстві останнім часом актуалізується, що пояснюється не лише потребою розширити межі інтерпретації художніх творів, увиразнити нові акценти дослідження концепції героя українського письменства, а й суспільними процесами. Дослідження В. Базилевського, Л. Горболіс, О. Єременко, І. Сухенко, М. Ткачука та ін. присвячені різним аспектам вивчення означеного питання – від осмислення теоретичних засад до їх практичного освоєння. Учені слушно обґрунтовують доцільність застосування екокритики – вивчення взаємозв'язку між літературою та фізичним довкіллям (за П. Баррі) – до різножанрових зразків художньої літератури, а також наголошують на необхідності широкого залучення до наукового обігу термінів зі сфери екокритики. Важливість висвітлення порушеного у статті питання пояснюється ще й тим, що твори із виразною проблемно-тематичною домінантою збереження природи мають виховне значення. До того ж, обраний ракурс проблеми потребує залучення міждисциплінарного підходу, що в сучасному українському літературознавстві є актуальним і перспективним.

Творчість М. Дочинця – самотутнє естетичне явище в сучасному українському літературному процесі, показове проблемно-змістовим наповненням, наративною практикою, а також концепцією героя, зануреного в пласт правічних традицій предків. Не позбавлений рис самотутності й твір «Горяннин. Води Господніх русел» – роман про глибоку й оригінальну за способом мислення й життя особистість, «чудну», як називають героя односельці, означуючи, таким чином, ключову проблему твору й сучасності – необґрунтована й самозгубна віддаленість українців від природи, її упорядкованості й ладу.

Проблема екологічної культури українця є наріжною в осмисленні концепції героя – різноаспектної та множинної, художньо представлені в романі на кількох рівнях: 1) у зв'язках героя з природою; 2) в облаштуванні внутрішнього світу та себе-пізнанні героя; 3) у міжособистісних стосунках. Екокультурний вектор осмислення образу головного героя роману увиразнює мотиви поведінки, специфіку внутрішніх станів, поривань та переживань героїв, а також сприяють різногранному осмисленню

© Горболіс Л. М., 2017

особливостей їх світорозуміння, світосприймання, світоставлення, адже «екокультура, звернена до двох світів – природного довкілля та внутрішнього світу, спрямована своїми цілями на створення бажаного ладу в природі і на виховання високих гуманістичних цінностей, орієнтирів у людському житті, дбайливого ставлення до навколишнього середовища» [1, с. 16].

Проза М. Дочинця засвідчує тяглість екологічної проблеми в українській літературі, адже його доробок є логічним продовженням концептуально насичених творів про збереження довкілля Лесі Українки, Б.-І. Антонича, О. Довженка, О. Гончара, В. Герасим'юка, П. Сороки, Л. Голоти та ін. **Мета статті** – з'ясувати особливості художнього освоєння екологічної культури головного героя роману М. Дочинця «Горянин. Води Господніх русел». **Завдання** – дослідити засади екологічної культури героя та способи їх художньої реалізації в романі. **Об'єкт дослідження** – роман сучасного українського письменника М. Дочинця «Горянин. Води Господніх русел». **Предмет дослідження** – екологічні пріоритети в життєдіяльності Горянина – головного героя досліджуваного твору.

Методи дослідження. У статті застосовано герменевтичний метод, що сприяв інтерпретації текстового фактажу твору М. Дочинця в екокультурному аспекті; культурологічний метод допоміг потрактувати концепцію героя твору в площині українознавчих проблем – як носія народних звичаїв і традицій у спілкуванні з природою; засади екокритики сприяли осмисленню основних діяльнісних орієнтирів головного героя роману, увиразненню його національної самобутності. Крім того, міждисциплінарний підхід допоміг на матеріалі обраного для аналізу твору М. Дочинця узагальнити значеннєвість основних компонентів екокультури протагоніста.

Результати дослідження та їх обґрунтування. Довкілля, корпус екологічно маркованих приписів, правил, норм тощо визначають ритм і спосіб життя головного героя роману М. Дочинця «Горянини. Води Господніх русел», окреслюють напрямок руху протагоніста до пізнання себе, до досягнення глибинних і закономірних зв'язків із предками, що допомагає бути цілісним, гармонійним. Екологічна культура склала основу розвитку головного героя роману, адже, як зауважує О. Яременко, «перш ніж розвиватися..., людині потрібно «екологізуватися» – тобто прилучитися до того світу природи, звідкіля вона вийшла, зрозуміти його для усвідомлення самої себе, адже природне середовище – це той початок, з якого розвивалась духовність людства, його психологічний та фізіологічний досвід пристосування до соціоприродного середовища взагалі» [1, с. 6].

Сімдесятирічний Горянин, як і його предки, розуміє себе органічною складовою природи. Скажімо, зміни в своєму організмі він пояснює певними етапами в житті Ріки: «Греба, аби кров очистилася... Так, як очищається Ріка після бурі» [2, с. 14]. Зауважмо, що в романі Ріка означається як власна назва, як сутнісна в житті Горянина величина, об'єкт щирого пошанування. Герой відчуває незаперечну рідність із Рікою: «Тут, у тісній близькості, були їх родові гнізда – його і ріки. Це їх мирило, зближувало і ріднило» [2, с. 15]. Ріка була для Горянина живою істотою, утіленням вічної таємниці буття.

Герой володів корпусом знань про природу – від найпростіших: знав, коли «прийшли» ягоди, як укралювати берег Ріки, коли прокидається звір тощо; до складних, із виразною філософською доміантою, що потребують сумлінної роботи душі й серця, як-от: не торкатися Ріки взуттям, не тривожити воду кров'ю тощо. Цей прадавній набуток стає для нього нормою, формує ортобіоз. По-іншому жити він уже не може. У складених упродовж століть життєвих аксіомах спрацьовує генетичний код, архетипальна формула поведінки з природою: пошануй, не зашкодь, що підтверджується й таким промовистим гуцульським постулатом: «Верховинець стане на коліна лише в двох випадках: щоб напитися з джерела і щоб зірвати квітку» [2, с. 73], «Якщо доля кладе нас на коліна, це означає, що треба помолитися... І встати, і йти далі. І знайдуться сили, щоб іти до кінця» [2, с. 291]. Ці помірковані

життєві орієнтири виконкретнюють засади філософії стоїцизму Горянина, пояснюючи логіку «присутності» у його світонастановах гордості, оптимізму, рішучості, наполегливості.

Знання предків про довкілля, уміння й бажання «читати» природу й отримувати від такого читання не лише цінну інформацію, але й задоволення, поступово сформувавши основи світобачення та світорозуміння головного героя, сприяли його духовному збагаченню. Через посередництво природи він занурювався в українську культуру, народні традиції, пізнавав їх і застосовував для ефективного облаштування свого життя.

Варто наголосити, що ключову роль у формуванні світоставлення та світорозуміння Горянина відіграла родина, носій «традицій у способі сприйняття та осмислення світу, настанов до зовнішніх і внутрішніх збудників та ін.» [3, с. 27]. Його дід Микула «молився на схилі літ місяцю, грому, дереву, каменю і Ріці. Він читав ліс, як його син Тимко читав свої книги» [2, с. 256]. Його очі виділи те, чого не бачили інші. Про щире поклоніння діда Микули живій і неживій природі в романі йдеться неодноразово [див.: 2, с. 45, с. 71]. Природа для діда Микули, а згодом і для його нащадка. Головного героя роману «Горянин. Води Господніх русел», – створений Богом досконалий храм, куди людина має входити обережно, поштиво, розуміючи сутність природних об'єктів та явищ. Горянин знав про особливості спілкування діда з деревами, коли той, в'їжджаючи «під шатро своїх модрин» [2, с. 45], знімав крисаню – «посаджені хтозна-котрим ще пращуром, вони були гордістю роду» [2, с. 45]. У цій промовистій мікросцені художньо відтворена сутність етико-естетичних відносин українця й природи. Поклоном правічним модринам («хоча хто потверить тепер, кому вклонявся дід: чи дереву, чи Ріці, чи домові» [2, с. 45]) дід Микула *красиво* пошановував рід та його традиції. Така модель поведінки заґрунтована на прадавніх релігійних віруваннях про родових охоронців, священні гаї [див. про це: 4, с. 78], що вияскравлюють морально-етичні цінності героя. Мудрий українець мав непідробний інтерес до живої і неживої природи. Чоловік не афішував свої зв'язки з природними явищами та об'єктами; це було тим сокровенним, що мало залишатися утаємниченим. Традиції поводження з природними об'єктами допомагають зорієнтуватися у буденних справах, забезпечують героя-українця від несподіванок тощо.

Знання про світ і місце в ньому людини дід Микула передав своєму синові Тимку, «котрий, мабуть, знав усе про птиць, животину і комашню» [2, с. 47]. Відомості про пошан не ставлення діда Микули й вуйка до природи запам'яталися горянинові як «найсуттєвіше, найзмістовніше з усього того, що сприймається й переживається, запам'ятовується... Перемагає суть, смисл, усвідомлення необхідності набуття саме такого типу семантично насиченої інформації» [5, с. 221]. Отримані від старших поколінь знання Горянин глибоко осмислив, пережив, адже «для того, щоб те чи інше знання залишилося в нашій пам'яті, самого лише розуміння, як правило, недостатньо. Його необхідно ще якось пережити, емоціоналізувати» [5, с. 222]. Давні знання, правила поводження з природою головний герой роману М. Дочинця також емоціоналізував, визнавши їх логіку й усвідомивши потребу їх зберігати, активно застосовувати – тобто пізнавати природу. Емоційно пережиті знання допомогли йому в подальшому формувати культуру життя й виживання, не нехтувати законами природи.

Емоційні переживання протагоніста логічно поєднувалися з бажанням бути схожим на діда, адже Горянинові кортіло глянути на світ дідовими очима, побачити в природі красиве, неповторне, збагнути утаємничене, переживати природу щомиті по-новому. Він, як і дід, отримував задоволення та радість від перебування на природі і спілкування з нею. Задивнений природою, він спочатку цікавився нею, а потім збагнув глибину єдності людини й природи, осягнув себе як органічну ланку довкілля. У контексті таких світосприймальних настанов у Горянина поступально формувався еколого-економічний принцип природокористування та

природоспоживання: не брати зайвого у природи, а лише те, що конче потрібне, як, скажімо, дерево для храму. «Воно так: кожне скрушене дерево, тобою не посаджене, шербить прогалину в Божому устої і порушує рівновагу такого околу, а отже, і твою (письмівка М. Дочинця. – Л. Г.). І тому старий *розумів* (письмівка наша. – Л. Г.) стурбованість Ріки його посяганнями» [2, с. 165].

Горянин, як і його предки, перебував серед біорозмаїття, до якого ставився з повагою, обережно й ощадливо. «Ні газет, ні книжок він не читав – що їх читати в лісі?» [2, с. 7], – зауважує М. Дочинець. Ліс був для героя книгою з багатоманітною та потрібною для повноцінного життя інформацією. Він знав закономірності взаємозв'язків організмів, видів, бо «чуття природної години жило в ньому» [2, с. 268], знав, наприклад, що «Ріка не впустить у себе, у своє тіло ніяку перепону ззовні» [2, с. 268]. Щоб не порушувати гармонію та порядок у природі, завчасно *не переривати* красу, «острівці вереску, чебрецю і цмину він обминав – най собі доцвітають» [2, с. 12]. Рятуючи від Ріки свій дім, він водночас щиро переймався, «як зарадити тут собі, аби не завадити ще більше їй?» [2, с. 267]. Він вірив у сили природи, які впливали на його душевний спокій, формували високий лад почувань, а також робили його відповідальними. Енергію життя герой отримує від природи; екопринципи формують його буттєву стратегію.

Природа віддячує Горянину за відповідальне ставлення до неї: скажімо, «зір йому зберіг ліс, його щоденний зелений світ, що неначе мастив очі живлющим лоем. А ще – річкова вода, якою радо змивав твар упродовж дня. Вчував її помічність. Ця вода протинала гори, отісувала брили і оббілювала коріння, р – що тоді казати про мізерні шкалилки людських очей?!» [2, с. 7]. Навіть стороннім людям (наприклад, о. Дам'янові) було зрозуміло, що ріка Горянина любить «Якщо люблять, то жалують, помагають...» [2, с. 182], – зауважив старий. «Поміч буває різною. Одразу її і не розпізнаєш» [2, с. 182], – пояснили йому.

Стимулом природоохоронної діяльності Горянина були традиції, звичаї, правила, неписані прадавні закони, а також (і це важливо) прагнення героя бути схожим на предків, продовжувати тривання їхніх правил і настанов у своїх помислах і вчинках, активізувати суголосну його внутрішнім переконанням і принципу природо відповідності екологічну діяльність. Щоправда, не можна відкидати й думку про те, що до природи Горянин ішов інтуїтивно, за покликом душі – заявило про себе «позитивне українське колективне несвідоме як довіра до дорогої Неньки-природи. Воно спонукає до впевненої співпраці з нею, що є запорукою активності людини у світі» [3, с. 31]. Горянин вирішив *бути з природою*, щоб нівелювати соціальне напруження. Протагоніст із роману М. Дочинця *пише* своє життя з усвідомленням вагомості, вартості й справжності кожної неповторної миті, Перебуваючи серед природи, він наближається до Бога й себе-гармонізує.

Горянин прийняв від своїх предків ґрунтовані на прадавніх знаннях та релігійних традиціях етику й естетику взаємин людини й природи. Адже, як відомо, у релігійній свідомості нашого народу «поєднувалося могутнє нашарування архаїчних стереотипів та інтелектуального освоєння світу. Релігія була пов'язана з одушевленням і одухотворенням природи, з наданням їй антропоморфних властивостей і рис. Люди відчували себе інтегральною частиною навколишнього середовища, складовою кругообігу і природних явищ» [4, с. 83]. Отже, віра Горянина була ґрунтована на знаннях предків про природні взаємозв'язки, про взаємодію людини з природою. В основі цих знань – ідея одухотворення природи, осягнення її як живого організму.

Отримані від діда й вуйка норми, правила й неписані закони поведінки з природними об'єктами та їх пошанування, а також народна українська віра в силу природи унормовували життя горянина, вчили його бути поміркованими. Скажімо, коли Ріка забирає огорожу, частину сіножаті. То герой не страхається, в його діях немає поспіху, а в рішеннях не виваженості. Багатовікові знання предків та власний досвід допомогли йому знайти пояснення: «Не треба було тривожити кров'ю воду»

[2, с. 39]. Природа впливає на вдачу героїв. Скажімо, Ріка дала Калині «спокій особливої жіночої сили» [2, с. 198]. Ставлення до природи визначає рівень і якість життя героєві. Горянин знаходить пояснення загибелі сина на Ріці – він не шанував воду, порушував норми співіснування з нею – і Ріка його забрала. А після заради дружині Горянина розуміла «лише Ріка, з якою тепер зблизився, як ніколи» [2, с. 195]. Герой М. Дочинця розумів і довіряв природі більше, ніж людям.

Протагоніст добровільно увійшов у природу, обрав ліс, Ріку, щоб бути присутнім у них, бути при їхній суті. Будучи літньою людиною, він продовжує, як у дитинстві, дивуватися світу природи, задовольняє не зниклу з роками допитливість. Горянин удався у вуйка Тимка «маломовністю, легкою душею і тихим зачудуванням природним світом» [2, с. 57]. Ліс став середовищем-умовою його само здійснення й самовираження як неповторної й самобутньої особистості. Горянин усвідомлював вартісність травинки, дерева, комахи, птахи, звіра, що займають своє місце у Всесвіті, бо герой 1) володів корпусом прадавньої екологічної інформації про людину і природу, 2) упродовж життя умів формувати екологічну поведінку.

Щоб гідно жити, він звернувся до минулого, означив центр для себе-здійснення – ним став ліс. Актуалізація минулого, життєдайна енергетика лісу допомагають героєві знайти відповідь на проблемні запити часу. Емоційно-раціональне ставлення Горянина до природи засвідчують його звертання до дерев, тварин, трав, птахів. Його вербальні конструкції, на наше переконання. Є промовистою ілюстрацією думок І. Дзюби про Слово, що «стало великою розмовою між Богом і людиною, але перестало бути розмовою між людиною і природою – деревом, птахом, звіром, тобто Світом взагалі» [6, с. 782]. Життя Горянина – яскраве свідення незамуленої формальностями інтимної розмови людини з природою. Озвученим словом спілкуванням із природою герой М. Дочинця відновлює «світопізнавальні можливості і світопояснювальні спроможності Слова» [6, с. 782]. До природних об'єктів (дерев, Ріки, каменя, білки) невідомо мовить його душа. Герой, скажімо, вітається з білкою, у каменя просить поради, як жити і де бути після зради дружині [див.: 2, с. 194], до Ріки звертається з розлогими монологами [див.: 2, с. 16-17, с. 100, с. 291], що схожі на сповіді чи молитви, як-от один із фрагментів: «Ти, Ріко, вчила мене ще й незворотності кожної хвилини. І я помалу навчився подячно приймати те, що є. Те, що маю на щодень. Приймати себе таким, яким я є. Бо і я, як краплина, течу рікою свого роду, і хіба можу я бути інакшим, ніж моя родова ріка? Все мине, все перетече, почав розуміти я...» [2, с. 100]. Частотність звертання до об'єктів природи свідчить про системність перебування героя у вербально-емоційних контактах із природою. Апелювання героя до Ріки, птахів тощо – ре трансльований у часі культурний досвід поколінь. Слово – емоційне, щире, глибоке, продумане – пов'язує його з лісом, Рікою, небом, Усесвітом, Богом. Слово-молитва – носій енергетики й мудрості, є виразником культури предків, а також структурою, суголосною внутрішньої організації Горянина. Тобто Слово в просторі лісу, на берегах Ріки не спрофанується, воно цілює героя, що вповні природно, бо, як зауважує К. Леві-Строс, «мова і культура є двома паралельними різновидами діяльності, що належать до більш глибокого шару» [цит. за.: 6, с. 790].

Звертання Горянина до об'єктів природи виповнені невідомим бажанням фізично й емоційно бути присутнім у природі, бут частиною, а також бути почутим, а почасти й захищеним, адже правильно вимовлене слово має значення магічного засобу. Як відомо, ритмізовані молитви виголошували під час різних важливих робіт, обрядових дій тощо. Входження діда Микули в сакральний простір модрин – також важлива подія в житті старого, адже він вірить у силу та дієвість промовленого, знає (бо зберіг) відому ще предкам таємницю магічного слова. У ставленні діда Микули, вуйка Тимка, Горянина до природи спрацьовує той «психоповедінковий інваріант, що реалізується на спільній мовній, культурній та морально-етичній основі» [3, с. 8]. Цей інваріант у ставленні до природи корелюється з особливостями національного характеру, що «фіксовані на рівні найдавніших архетипів світосприйняття та

поведінки, що в метафізичній площині зветься «духом нації», «душею народу» [3, с. 9]. Горянин із Роману М. Дочинця вибудовує адекватний його вдачі простір, адже довіра до природи «формує архетип колективного українського несвідомого» [3, с. 15], «самоцінність теперішності» [3, с. 15].

Помірквані, непоспішливі, осмислені й щирі звертання до природних об'єктів суголосні не лише душевному стану Горянина, й а упорядкованому ритму природи. У важкі хвилини вони повгамовували роз'ятрену душу чоловіка, допомагали утримувати ритм життя, рухатися з циклом природи. Апелювання героя до світу природи присутньо підтримувало його настрої, душевний стан, внутрішню енергію. Саме вербальні формули допомагали сприймати навколишнє середовище як місце безпечного мешкання, себе-реалізації, де комфортно, затишно, природно в природному. Він уважно зчитував інформацію з природи, щоб вибудувати придатні для повноцінного життя зв'язки навколо себе.

Звертання до сил природи є для героя потребою, яка допомагає здобути власну самість, підтримувати релігійність на буденному рівні. Об'єкти природи гармонізують життя Горянина, виховують його уважним, делікатним, стриманим, коректним, тобто сприяють пом'якшенню взаємовідносин із людьми, а отже, виробити свою філософію, що стане засновком гармонійного облаштування свого життя. «Причастя до життя природи, – зауважує А. Макаров, – дарує людині лише насолоду відпочинку, а й мудрість, новий, поглиблений погляд на світ» [7, с. 60]. Герої роману М. Дочинця дивилися на світ природи очима людини, яка є складовою світу, тому вповні природними є порівняння людини з деревом («Натура людини – як дерево» [2, с. 56]) чи звіром («...ти... теж повноцінний звір, насельник дикого простору, а не крихка людина...» [2, с. 256]. Такі сентенції осенсовлюють його життя. Чи не тому ліс, Ріка є для Горянина своєрідною зоною творчості, де він вільний від соціальних обов'язків; проте глибоко усвідомлює необхідність жити й діяти в природі за її правилами – бути в природі і бути природним. Це його зона діалогу з довкіллям, де Ріка «наливала в голову нове розуміння» [2, с. 18], вимагала від нього бути уважним. І коли вона забирала в чоловіка овець, копиці готового сіна, то він стримано говорив: «Не треба так робити» і рішуче додавав: «Не брав твого і свого тобі не віддам» [2, с. 19].

Із Рікою, лісом, звірами, птахами його життя осенсовлюється. Він вважає за необхідне утривавлювати контакт із ними. «Коня йому не вистачало... І Ріки теж» [2, с. 62], – зауважує автор. Герой розумів, що «Ріку треба підгодувати» [2, с. 299]. На основі досвіду, знань, давніх традицій, споглядання формуються самозобов'язання героя: «Я від Ріки не беру нічого...» [2, с. 173]. І як подяка Ріки – вона його лікувала. Протагоніст перебуває в органічній єдності з ріднопростором, максимально застосовуючи правила поведінки з природними об'єктами. що вповні закономірно, адже «антропологами доведено, що саме автохтонний етнос найліпше потрапляє підтримати в природі екологічну рівновагу» [8, с. 111].

Від спілкування з природою героєві легко, адже він не виходить за межі морального, дозволеного, красивого. Горянин знає природу, вміє її прочитувати і, що прикметно, попри свій вік, продовжує вивчати цікавий та сповнений таємниць навколишній світ. Звертання героя до об'єктів природи містять певну недовомленість, що допомагає йому зануритися в закутки особистого, українського, у духовний світ предків, у «сродність» їхніх поглядів на органічну лучність людини і природи. Адже «щоб людське життя було потенційно багате, мусить воно рости в прямій етичності з джерелом життя взагалі, з природою» [9, с. 117]. Завдяки природі герой занурюється у глибини свого «я», пізнає себе, позаяк «заглиблення у внутрішнє «я» є водночас розпізнання «спорідненості» людини певному типу діяльності, фізичної або духовної» [3, с. 15]. Отриманий від предків та не знехтуваний досвід учування в довкілля, знання правил і норм поведінки з природою формують стиль життя і спосіб думання Горянина, що, в свою чергу, формують у героя вимогливість

до себе та високу здатність до самоорганізації. Він учить у природі тому, чого не може навчитися в людей.

Перебуваючи серед природи, в системі етнокультурних кодів, він відчувається затишно. Герой довіряє природі, бо, по-перше, такі світосприймальні настанови отримав від діда Микули, по-друге, подібна лінія поведінки відповідає його природі, внутрішнім структурам, а «нехтувати власною природою небезпечно» [10, с. 201]. Додамо, що підсилює генетичні програми героя магнетизм землі.

Із роками герой утверджується в думці: щоб уникнути саморуйнування, й себе-знищення, він апелює до набутків предків, позаяк відчуває потребу активізувати давні знання, не дати їм піти в небуття. Він виважено обрав для себе коло спілкування – природу. Це доволі непростий шлях, адже треба багато знати про біосферу, розуміти екологічну обстановку та особливості взаємозв'язків усіх організмів у довкіллі – лицемірство та безвідповідальність тут не проходить. «З часом, зріднившись із лісом, старий при звичаї порівнювати людей з деревами... дерева він більше набачився за свій вік, ніж людей. І більше розумів їх. З деревами почувався спокійніше і впевненіше, ніж з людьми» [2, с. 56], – зауважує письменник. У цих словах посутньо конкретизується ґрунтована на обміні енергіями етика взаємин людини з природою. Горянин зжився з лісом, знав його, був переконаний, коли рубаєш дерево, то його «треба слухати, як самого себе» [2, с. 82]. У цих поведінкових нормах зафіксована культура поводження з деревом. «Старий мусив говорити з деревом..., бо підійшов до нього з сокирою. Дерево мало впасти» [2, с. 104].

Знання, світорозуміння головного героя твору ґрунтуються на основі гуманістичного ставлення до природи. Він – активний носій архетипів, знань про природу, її законів та їх збереження. Правила і норми співжиття з природою стали основою його буття. Разом із природою Горянин вивчає себе, свої можливості, щоб правильно позиціонуватися в світі, повно досягнути власну відповідальність, призначення, удосконалювати себе, зберігати внутрішню і зовнішню свободу. Промовистим є мікроепізод, коли, ховаючись від негоди у норі якогось звіра, героєві «було досадно, що заскочена буревієм звірка мусить шукати собі інше втечище» [2, с. 126]. У спілкуванні чоловік віддає перевагу природі, а не людям, що, на перший погляд, свідчить про його самотність, проте це – «шлях до самого себе» (Ф. Ніцше).

Висновки. Роман М. Дочинця «Горянин. Води Господніх русел» є своєрідним застереженням широкому загалу українців, які необдуманно віддалилися від природи. Головний герой твору у системі образів сучасної української літератури посідає дещо особіне місце. Народні традиції, звичаї, неписані правила поводження з об'єктами природи засвідчують, що Горянин – людина зі стратегічним мисленням, із розвинутим інстинктом самозбереження; він прагне жити в гармонії зі Світом, тяжіє до піднесеного способу мислення й екологічно обґрунтованого способу життя. У цьому романі, як і інших творах М. Дочинця, художньо представлено морально-етичний канон особистості, яка свідомо вибудовує своє життя за перевіреними століттями народними правилами та законами гармонійного співіснування з природою. Горянин – особистість із тонким відчуттям простору й розуміння логіки наповнення цього простору. Він уміє помітити в буденному неперебутне, утаємничене, сакральне. Дидактична складова роману поміркована, продумана, що сприяє осмисленню спрямованих на збереження довкілля дій, учинків, думок, поглядів героя. Горянин спроможний чути «голос крові», що допомагає йому не порушити баланс існування, бути самокритичним і відповідальним.

Зберігаючи екологічну рівновагу між людиною і природою, протагоніст із роману М. Дочинця «Горянин. Води Господніх русел» активізує процеси себе-збереження й себе-розуміння, він захищає створений упродовж десятків років свій, сформований на основі правил і норм екологічної безпеки простір. Це свідчить не лише про високий рівень відповідальності протагоніста, а й по тісний зв'язок його

екологічної та валеологічної культури. Природа допомагає йому накопичити фізичну й духовну енергію, сприяє процесу зовнішнього упорядкування світу й узгодженню внутрішніх структур героя. Горянин відчуває внутрішню готовність до раціонального використання природних ресурсів, позаяк глибоко усвідомлює цілісність природних явищ і процесів. Його душа звернена до природи – досконалого, незрадливого, що осенює життя. Емоційно-психологічний комфорт, що його він отримує від спілкування з Рікою, лісом, травами, птахами, звірами, комахами спонукає його бути життєво активним, постійно працювати над самовдосконаленням. Це герой-інтроверт, відкритий до природи, самодостатня особистість, яка має тривалий і перевірений досвід спілкування з довіллям, володіє природоохоронними здібностями та знаннями.

Дослідження екологічної культури героїв української літератури є перспективним напрямком у сучасному українському літературознавстві. Об'єктом дослідження можуть бути твори чорнобильського тематичного блоку. Слушно розглядати цю проблему в широкому міждисциплінарному аспекті, з урахуванням здобутків учених суміжних ділянок знань – екології, культурології, соціології, українознавства, релігієзнавства тощо.

ЭКОКУЛЬТУРНЫЙ ВЕКТОР ОБРАЗА ГЛАВНОГО ГЕРОЯ РОМАНА МИРОСЛАВА ДОЧИНЦА «ГОРЯНИН. ВОДЫ ГОСПОДНИХ РУСЕЛ»

Л. М. Горболис, д-р филол. наук

Сумской государственной педагогический университет имени А. С. Макаренко,

ул. Роменская, 87, г. Сумы, 40002, Украина

E-mail: gorbolisspu@gmail.com

В статье на материале романа «Горянин. Воды Господних русел» современного украинского писателя Мирослава Дочинца установлены роль и значение традиций, обычаев, неписаных правил и норм, народных верований в формировании экологической культуры главного героя произведения. Отношение к Реке, лесу, животным, растениям, птицам, насекомым, а также природным явлениям и объектам неживой природы определяет философию жизни, образ мыслей Горца, формирует основы его отношения к миру, миропонимание, мировосприятие, корректирует межличностные отношения и нормирует быт. Избранные героем жизненные приоритеты полностью соответствуют его внутренним запросам, ориентированным на сохранение и обогащение природы. Культура общения с природой является важной составляющей в осмыслении возможностей, приоритетов героя, в самопознании. Междисциплинарный подход способствует конкретизации новых аспектов понимания концепции героя украинской литературы.

***Ключевые слова:** герой, экологическая культура, экокритика, национальная идентичность героя, Вселенная.*

THE ECOCULTURAL VECTOR OF THE MAIN CHARACTER IMAGE OF THE NOVEL «HIGHLANDER: WATERS OF OUR LORD'S RIVERBEDS» BY MIROSLAV DOCHYNETS

L. M. Horbolis, Doctor of Philological Sciences

Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko,

87, Romenska St., Sumy, 40002, Ukraine

E-mail: gorbolisspu@gmail.com

In the article the role and importance of traditions, customs, unwritten rules and norms, popular beliefs in the formation of the ecological culture of the protagonist was established on the material of the novel "Highlander: Waters of Our Lord's Riverbeds" by the modern Ukrainian writer Mirosлав Dochynets. An attitude to the river, forest, animals, plants, birds, insects, as well as natural phenomena and objects of inanimate nature determines the life philosophy, the Highlander's way of thinking, forms the basis of his attitude to the world, world outlook, and world perception, adjusts interpersonal relations and normalizes everyday life. The life priorities which were chosen by the character fully correspond to his internal needs, focused on the preservation and enrichment of

nature. The culture of communication with nature is an important component in understanding the opportunities, priorities of the protagonist in self-discovery. The interdisciplinary approach contributes to the concretization of new aspects of understanding the concept of the Ukrainian literature hero.

Keywords: *hero, ecological culture, eco-criticism, national hero identity, Universe.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Яременко О. Педагогічні чинники соціалізації молоді країн Бенілюксу у структурі екологічної діяльності...: автореф. канд. пед. наук.13.00.05 – соціальна педагогіка. Нац. пед. університет імені М. П. Драгоманова, 2004. – 21 с.
2. Дочинець М. Горянин. Води Господніх русел / Мирослав Дочинець. – Мукачево: Карпатська вежа, 2013. – 311 с.
3. Храмова В. До проблеми української ментальності / Вікторія Храмова // Українська душа: зб. ст. / відп. ред. В. Храмова. – К.: Фенікс, 1992. – 128 с.
4. Історія релігії в Україні: У 10 т. – Т. 1: Дохристиянські вірування. Прийняття християнства / за ред. Б. Лобовика. – К.: Український Центр духовної культури, 1996. – 384 с.
5. Макаров А. М. П'ять етюдів. Підсвідомість і мистецтво: нариси психології творчості / А. М. Макаров. – К.: Рад. Письменник, 1990. – 285 с.
6. Дзюба І. Вимирання слова / Іван Дзюба // З криниці літ: у 3 т. – Т. 1. – К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2006. – 975 с.
7. Макаров А. Світ образу / Анатолій Макаров. – К.: Рад. письменник, 1977. – 268 с.
8. Забужко О. Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстика / Оксана Забужко. – Вид. 3., доп. – К.: Факт, 2006. – 352 с.
9. Вассиян Ю. Пацифізм і психологія української миролюбності / Юліан Вассиян // Українська історіософія (XIX – XX ст.): антологія: у 2-х ч. – Ч 2. / упорядн. В. О. Артюх. – Суми: Сумський державний університет, 2011. – С. 11-119.
10. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т. М. Титаренко. – К.: Либідь, 2003. – 376 с.

REFERENCES

1. Yaremenko, O. (2004). *Pedahohichni chynnyky sotsializatsii molodi krain Beniliuksu u strukturі ekologichnoi diialnosti* [Pedagogical factors of socialization of young people of Benelux in the structure of ecocultural activity]. Extended abstract of candidate's thesis, M. P. Drahomanov National Pedagogical University.
2. Dochynets', M. (2013). *Horianin. Vody Hospdnh rusel* [Highlander: Waters of Our Lord's Riverbeds]. Mukachevo, Ukraine: Karpat-s'ka vezha.
3. Khramova, V. (1992). *Do problem ukrainskoi mentalnosti* [To the Problem of the Ukrainian Mentality]. In V. Khramova (Ed.), *Ukrainska Dusha*. Kyiv, Ukraine: Feniks.
4. Lobovyk, B. (Ed.). (1996). *Dokhrystiianski viruvania. Pryiniatia khrystianstva* [Pre-Christian Beliefs. Adoption of Christianity]. *Istoriia relihii v Ukraini* (Vol.1). Kyiv, Ukraine: Ukrayins'kyi Tsentru duhovnoi kul'tury.
5. Makarov, A. M. (1990). *P'at etiudiv. Pidsvidomist i mistetstvo: narysy psyhologii* [Five Etudes. Subconsciousness and Art: Essays on the Psychology of Creativity]. Kyiv, Ukraine: Radianskii Pys'mennyk.
6. Dzyuba, I. (2006). *Vymyrannia slova* [The extinction of the word]. *Z krynytsi lit* (Vol. 1). Kyiv, Ukraine: Vydavnytstvo «Kyievo-Mohylians'ka akademiya».
7. Makarov, A. (1977). *Svit obrazu* [The World of Image]. Kyiv, Ukraine: Radianskii Pys'mennyk.
8. Zabuzhko, O. (2006). *Khroniky vid Fortinbrasa. Vybrana esseistika* [Chronicles from Fortinbras. Selected Essays (3d ed.)]. Kyiv, Ukraine: Fakt.
9. Vassyian, Yu. (2011). *Ptsifizm i psyhohohiia ukrainskoi mirolubnosti* [Pacifism and Psychology of Ukrainian Peacefulness]. In V. O. Artyukh (Ed.), *Ukrainska istoriosofiia (XIX-XX veka)* (Vol 1, pp. 111-119). Sumy, Ukraine: Sums'kyi derzhavnyi universytet.
10. Tytarenko, T. M. (2003). *Zhytevyi svit osobystosti: u mezhakh i za mezhamy budennosti* [The Life World of the Individual within and outside the Ordinary Life]. Kyiv, Ukraine: Lybid'.

Надійшла до редакції 28 квітня 2017 р.